

Calea spre sfințire a Sfântului Grigorie Palama

Părintele Efrem, Egumentul Mănăstirii Vatopedi

Sfântul Grigore Palama s-a născut în 1296 în Constantinopol, din părinți bine-credincioși. Tatăl său era senator și se bucura de o mare prețuire din partea împăratului Andronic al II-lea Paleologul. Părinții sfântului au avut grijă nu doar pe ei înșiși să se dedice zilnic discuțiilor cu monahii și părinții duhovnicești, ci și pe copiii lor să-i predisună și să-i călăuzească spre aceasta. Avea obiceiul să viziteze mănăstirile din vasta regiune, să întâlnească monahi isihăști, să se desfăteze de învățătura lor și să primească rugăciunile lor.

Se întâmplă la fel și în vremea noastră? Încercăm să formăm cele mai potrivite acorduri duhovnicești în familie? Educația se face în baza întregirii duhovnicești a copilului său are ca scop doar o formare seacă care îi va asigura o carieră profesională sau una științifică? Există un duhovnic pentru familie? Copiii se spovedesc la duhovnic? Existența părintelui duhovnicesc constituie o condiție de bază pentru realizarea și înaintarea în viața noastră duhovnicească. Sfântul Siluan Athonitul în vremea Tainei Spovedaniei l-a văzut pe duhovnic într-o slavă necreată de negrăit, „în chipul lui Hristos”.

Micul Grigorie și-a început educația sa preliminară de la o vârstă foarte mică, ceva asemănător Școlii Primare de azi. Avea însă oarecare dificultăți în memorare, de aceea și-a luat un canon să nu înceapă să citească înainte de a face trei metanii înaintea icoanei Maicii Domnului și să citească o rugăciune către ea. Propunem și noi rugăciunea copiilor noștri care au oarecare dificultăți la învățătură sau stăruim cu violență asupra lor?

Grigorie a dobândit o strălucită educație filosofică sub îndrumarea renumitului pe atunci filosof și marelui logofăt Teodor Metohitis, în așa măsură, încât într-o zi, în timp ce dialoga cu el înaintea împăratului asupra scrierilor lui Aristotel, marele logofăt atât de mult s-a minunat de ideile lui Grigorie, încât adresându-se împăratului i-a spus cu entuziasm: „Dacă însuși Aristotel ar fi fost de față și l-ar fi auzit pe acesta, peste măsură l-ar fi lăudat”.

Sfântul a început la vârsta de 17 ani să simtă chemarea către monahism și cu toate că se afla în Constantinopol și era aproape de împărat, trăia în cumpătare și în asceză, întreținându-se cu monahii care veneau din Sfântul Munte, timp în care a dobândit o legătură duhovnicească cu Sfântul Teolipt al Philadelphiei, isihast aghiorit, ucenic al Cuviosului Nichifor din Singurătate, ale căror scrieri împodobesc Filocalia Sfinților Neptici. Sfântul Teolipt a devenit pentru tânărul Grigorie părinte și mistagog în cele dumnezeiești și l-a inițiat desăvârșit în sfânta trezvie și în rugăciunea minții. Astfel, Grigorie se îndeletnicea cu rugăciunea minții încă de pe când trăia în mijlocul zgomotelor lumii. În cele din urmă, chemarea să către monahism a biruit în fata laudelor lumii și la vârsta de 20 de ani părăsește lumea. Fiind o personalitate energică a influențat și mediul familial, așa încât mama sa și două surori au devenit călugărițe, în timp ce el însuși împreună cu 2 frați ai săi au plecat spre Sfântul Munte.

Dar nu cumva se întâmpla același lucru și astăzi? Mulți tineri cu studii de invidiat, studii care ar fi putut să le asigure o carieră profesională importantă, aud glasul Domnului „Vino după Mine!” și ies din lume. Alții, iarăși, se pot afla în perioada studiilor când Domnul îi cheamă, pentru că nimeni dacă nu este de Dumnezeu chemat nu va putea să răspundă înaltei chemări a monahismului. Este o mare binecuvântare a Maicii Domnului că în epoca actuală a incertitudinii tuturor, Sfântul Munte se afla într-o mare înflorire din punctul de vedere al popularii, al duhovniciei, dar și al reînălțării clădirilor lui mărețe și al conservării bogatului lui tezaur.

Care este însă reacția din partea mediului intim al acestor tineri care sunt atrași de monahism? Foarte puțini părinți și rude le dau binecuvântarea, înțelegând această mare chemare a afierosirii monahale, și se simt recunoscători față de Dumnezeu, că au oferit „o jertfă vie” lui Hristos – pe copilul lor. Cei mai mulți simt că a căzut cerul pe ei și i-a zdrobit. Și aceasta este o dovadă că omul contemporan nu cunoaște valoarea și ofranda monahismului. Fericitul părinte Iustin Popovici accentua că „ființa Ortodoxiei este monahismul” și, atunci când vedem renaștere în monahism, aceasta prevestește renaștere în întreaga Biserica, în poporul lui Dumnezeu, în trupul lui Hristos. În epoca Sfântului Grigorie idealul pentru un aristocrat al spiritului era să devină monah. Pentru acesta întâlnim mulți monahi învățați în acea epocă; dar chiar și împărații deveneau monahi, precum Ioan al VI-lea Cantacuzino, care a devenit monah primind numele de Ioasaf și s-a dovedit un mare teolog al vremii sale.

Lepădându-se de lume, Palama a preferat să se supună unui renumit isihast, „faimosului Nicodim, bărbat minunat în fapte și contemplație, după cum îl cunoșteau toți cei ce locuiau în Athos”, și care trăia într-o chilie apropiată de Mănăstirea Vatopedi. Și aceasta prin dumnezeiasca Pronie: pentru a ucenici viitorul isihast și văzător al Luminii necreate la cuviosul, experimentatul și distinsul stareț. Acolo a primit schima monahală de la starețul său și a ucenicit lângă el 3 ani până la moartea cuviosului Nicodim.

În această chilie a mănăstirii Vatopedi i s-a arătat lui Palama Sfântul Ioan Teologul, trimis de Doamna Născătoare de Dumnezeu, ca să-l întrebe de ce se roagă neîncetat ei cu cuvintele „Luminează-mi întunericul! Luminează-mi întunericul!”? El, care mai târziu avea să devină purtătorul și teologul prin excelență al Luminii necreate. Sfântul, cu infinită smerenie, a răspuns: „Ce altceva aș fi putut să cer, om pătimăș și plin de păcate fiind, decât să fiu miluit și să fiu luminat, pentru ca să cunosc și să îndeplinesc voia lui Dumnezeu?”, după care Sfântul Ioan Teologul îi făgăduiește ca Maica Domnului îi va fi ajutătoare și împreună-luptătoare și în prezent și în viitor.

Palama, ca un monah aghiorit, o simțea pe Născătoarea de Dumnezeu ca pe sprijinul prin excelență în calea desăvârșirii lui în Hristos. Din scrierile sale, dar în principal din Omiliile sale, se arata dragostea să fierbinte față de Maică Domnului. O considera că hrănitore a monahilor, model al vieții isihaste, iar atunci când scrie Viața Cuviosului Petru Athonitul, amintește și accentuează făgăduințele ei față de monahii aghioriți. Este singurul Părinte și scriitor bisericesc care descoperă analitic prin istorisirile Evangheliștilor ca Maica Domnului a fost prima care L-a văzut pe Hristos înviat. Această dragoste față de Maică Domnului, care este evidentă în scrierile lui Palama, constituie o însușire caracteristică a sfinților. Sfinții nutresc un dor inexplicabil și o dragoste asemănătoare față de Născătoarea de Dumnezeu, iar ea le răsplătește pe măsură dragostei lor.

În continuare, s-a închinoviat în Marea Lavră, și imediat, pentru liniște mai multă, a plecat la Schitul Glossia. Din cauza incursiunilor turce, a plecat din Sfântul Munte și a mers în Tesalonic, unde a primit vrednicia preoției în urma rugăminții poporului, dar și după ce el însuși s-a încredințat că este voia lui Dumnezeu. Ceva asemănător se întâmplă și astăzi în monahism: nici un monah nu primește vrednicia preoției chemat de el însuși, ci părintele lui duhovnicesc va mărturisi că este vrednic să primească acest dar.

După aceea s-a dus la un schit din Veria, unde a rămas nevoindu-se aspru cu zăvorârea, postul și rugăciunea minții vreme de cinci ani. Asceza creștină are ca scop curățirea de patimi. Monahul nu devine un ucigaș al trupului, ci ucigaș al patimilor. Ceea ce caracterizează viața ascetică a Sfântului Grigorie Palama, care este ascetică autentică a monahismului ortodox, este întoarcerea spre sine însuși. În Omilii, în Epistole, chiar și în tratatele cu conținut dogmatic nu încetează să accentueze sensul interiorizării pentru dobândirea curățirii în Hristos, a adevăratei vieți duhovnicești. Despre omul pătimăș care își începe pocăința prin interiorizare, Sfântul spune că „atunci când mintea se îndepărtează de orice lucru sensibil este ridicată din furtună zgomotului ce o înconjoară și îl privește pe omul lăuntric, și numai ce vede mască înșelătoare care a fost meșteșugita de înșelarea din partea de jos, aleargă să o curățească prin plâns; și când ridică acest acoperământ fără chip (urât), chiar atunci, pentru că sufletul nu este împrăștiat de feluritele legături, își află pacea și se apropie de adevărata liniște și rămâne în ea însăși gândindu-se pe ea însăși, sau mai bine zis prin ea însăși, atât cât este cu putință pe Dumnezeu, pentru care există. Atunci își depășește firea și se îndumnezeiește prin participare, înaintând mereu către ce este mai bun”.

Interiorizarea se constituie din vederea sinelui nostru și păzirea minții. Mintea omului, care constituie ochiul sufletului, este pururi-mișcătoare, și dacă este alipita de patimile răutății, iubirii de plăcere, lăcomiei, urii, se îmbolnăvește și se întuneca. Nu poate să conștientizeze așezarea să lăuntrică cu adevărat dureroasă, deoarece și-a întunecat partea văzătoare a sufletului, mintea. Mintea omului contemporan s-a întors către fapte cu o dispoziție idolatră și luciferică de nerezăcut. Pentru că mintea omului „când nu se afla în contemplarea lui Dumnezeu sau se face demonică sau animalică”. Inconștient caută auto-îndumnezeirea, să devină dumnezeu nu că „minte văzătoare de Dumnezeu”, ci că „minte care vede faptele, bunurile materiale”.

Astfel, creștinul dacă se nevoiește cu atenție și interiorizare, conlucrând cu harul dumnezeiesc, se curăța de patimi și – precum spune Palama: „Când mintea, alungând toate patimile casnice, a provocat în suflet nepătimirea, și întorcându-se cu desăvârșire nu doar spre ea însăși, ci și spre celelalte puteri ale sufletului”, atunci, „oferă multe dovezi ale frumuseții lui Dumnezeu și trupului cu care este unită, mijlocind între harul dumnezeiesc și grosimea trupului și dăruindu-i puterea de a lucra cele imposibile”. Din această lucrare interioară a minții „provine obișnuința cu chip dumnezeiesc și de negrăit în virtute, desăvârșită imobilitate sau dificilă mobilitate spre răutate, facerile de minuni și puterea de a vedea și de a prevedea și de a vorbi cineva despre toate câte se întâmplă în locurile îndepărtate ca și cum acestea ar fi în fața ochilor săi”.

În 1332, se întoarce în Sfântul Munte și la o priveghere îl vede pe starețul de atunci al Mării Lavre, Macarie, îmbrăcat în veșminte arhieresti, fapt care s-a îndeplinit cu adevărat 11 ani mai târziu,

când a devenit mitropolit al Tesalonicului. Dar și astăzi exista monahi înainte-văzători în Sfântul Munte.

În 1334, a avut o vedenie, în care i s-a dat harisma cuvântului și a scrierii, după șaptesprezece ani de asceza monahală. Ce putem să spunem despre zilele noastre, în care oricine dorește scrie și editează o sumedenie de cărți? Pentru creștini nu trebuie să fie așa. Doar atunci când i s-a dat de sus harisma, atunci trebuie să scrie și cu adevărat va folosi. Pentru că harisma învătătorească, ca dar al lui Dumnezeu, urmează că lucrează în cel care a ajuns la unica lumânare, la starea de sălaș al harului, având cunoștința și experiența din Predania Patristică; în cel care s-a curățat de patimi și se împărtășește în chip unic și sensibil cu harul lui Dumnezeu. Aceasta a reușit-o Grigorie după șaptesprezece ani de asceza prin har.

La 1337, a aflat despre tratatele teologice ale monahului și filosofului Varlaam din Calabria, reprezentant al teologiei apusene secularizate, așa cum aceasta a fost formulată sub influența neoplatonismului și scolasticii. Din acest moment începe perioada incertitudinii ei în ceea ce privește Predania Ortodoxă isihastă. Am spune că Varlaam s-a făcut pricina arătării Sfântului Grigorie, pentru că dacă n-ar fi existat un motiv, Sfântul nu ar fi scris și ar fi rămas neștiut.

Pentru apărarea și consolidarea învățaturii despre isihasm, Palama a dat o mare importanță scrierii „Tomosul Aghioritic”. Aici vedem smerenia Sfântului. Îi întreabă pe cei mai bătrâni, pe cei mai distinși monahi ai Sfântului Munte dacă sunt de acord cu învățătura sa, și, atunci când primește răspunsul lor scris, semnând Tomosul, simte o mare bucurie și siguranță în sufletul său. Mai târziu, în orice împrejurare, înaintea sinoadelor sau în dialog cu cei ce cugetau împotriva lui, va face trimitere la Tomos ca la un document al adevărului și fidelității învățaturii sale. Aceasta nu ne amintește și de Apostolul Pavel care s-a dus la Ierusalim să-i întrebe pe Apostolii Petru și Iacov despre evanghelizarea neamurilor, nu cumva „în zadar să alerge”? Aceasta este calea smereniei: „Întreabă-l pe tatăl tău și îți va vesti, pe cei mai bătrâni ai tăi și îți vor răspunde”. Această cale este urmată și astăzi? Sau poate că în orice problemă a noastră devenim singurii noștri sfătuitori? Marele Vasile accentuează ca „omul care se sfătuiește pe sine însuși, își este propriul războinic”.

Polemica întâmpinată de învățătura Sfântului Grigorie, ca să nu se facă cunoscută sau să fie răstălmăcită și rău famată, nu s-a întâmplat cu nici un alt sfânt al Bisericii noastre. Au trecut exact 640 de ani de la adormirea sa și nu au încetat cleветirile împotriva sfântului. Și aceasta se întâmplă deoarece învățătura Sfântului Grigorie Palama constituie chintesența Ortodoxiei și în consecință devine ținta tuturor potrivnicilor săi.

Până în veacul al 17-lea se scriau tratate care în realitate erau scrieri pline de batjocuri împotriva Sfântului. Și nu este ceva ciudat în viața Bisericii ca un sfânt să fie bârfit, fie pentru caracterul său, fie pentru învățătura sa în interpretarea dogmei despre Dumnezeu. Dar principalul instigator al tuturor acestor cleветiri și batjocuri a fost și este chiar diavolul, care se folosește ca de niște unelte de oameni pătimiși, iubitori de sine și fără pic de cuviință. De aceea, și credinciosul nu trebuie să se smintească în astfel de situații, ci să se roage în principal pentru cel care a pricinuit sminteala, pentru că Domnul a vorbit apocaliptic: „Vai, acelui om prin care vine sminteală!”. Astfel de cleветitori împotriva lui Palama au fost și Varlaam, Achidin, Gregoras, Chidonis, care sunt

anatematizați în Sinodiconul Ortodoxiei care se citește în prima Duminică din Postul Mare, a Ortodoxiei. Dar propaganda papalo-catolica nu a războit doar învățătura Sfântului prin diferitele ei mijloace, ci a încercat să oprească și sărbătorirea pomenirii lui. Pururea-pomenitul Arhiepiscop Hrisostom Papadopoulos observă: „Clerul catolic a reușit să considere ca dovadă a credinței și afierosirii la papism din partea trădătorilor credinței ortodoxe, delimitarea lor de sărbătoarea Sfântului Grigorie Palama”.

În secolul nostru, cercetătorii contemporani ai lui Palama în occident, care sunt recunoscuți și de către teologii noștri ca niște cercetători importanți, îl critică pe Palama ca diteist, ca neoplatonist și iconomah. Dar și teologii noștri academici, care acum nu se mai afla în viață, nu au dat nici un imbold studenților lor să studieze scrierile lui Palama, ci mai mult decât atât, le-au marginalizat și de mult ori le-au considerat făcături cu aparentă intelectualistă sau sentimentalistă. Din contră, în zilele noastre se observă o aplecare intensă asupra teologiei palamite în spațiul pur universitar, și o dovadă a acestui lucru este și convocarea acestui congres.

Cercetătorii autentici ai scrierilor lui Palama și purtători ai predaniei isihaste au fost cuvioșii ce au strălucit sub turcocratie: David din Evvia, Cuviosul Mucenic Iacov Aghioritul, Maxim Vatopedinul, Cosma Etolianul, Colivazii cu Sfântul Nicodim Aghioritul în frunte, Acachie Cavesocalivitul, la care au ucenicit trei noi mucenici, Macarie Notaras, care și el a arătat trei noi mucenici și atâția alții. Noii mucenici, și în principal cei care mai întâi apostaziaseră, de obicei mergeau în Sfântul Munte ca să se spovedească, să trăiască în pocăință, să se lege de un părinte duhovnicesc care să-i învețe rugăciunea minții, viața ascetică pentru curățirea inimii, ca să ajungă la lumânare și la sălășluirea în ei a harului dumnezeiesc, când ar fi putut deja, fără pericolul lepădării, să mărturisească și să primească mucenicia pentru Hristos, când li s-ar fi dat prilejul.

În 1347, Palama a fost ales mitropolit al Tesalonicului după multe rugăminți ale împăratului Ioan al VI-lea Cantacuzino și ale Patriarhului Isidor. Se menționează în viața sa ca sfântul nu și-a dorit aceasta, nu a fost de sine chemat, ci de-Dumnezeu-chemat și de-popor-ales. Viața duhovnicească trebuie să meargă înaintea treptelor preoției. Sfântul Grigorie fiind desăvârșit, îndumnezeit, „a fost așezat în sfeșnic” ca să călăuzească fără rătăcire și prin exemplul vieții lui și pe alții, turma sa, pe calea îndumnezeirii și a sfințirii.

Însa în scaunul său s-a dus abia după trei ani, pentru că în Tesalonic era încă diviziune, certuri interne și tulburări din cauza situației politice instabile a cetății; iar Sfântul le primea pe toate cu smerenie. Nu a cerut drepturi și nu s-a luptat ca să-și ia locul în tronul arhieresc; pe toate le lăsa în purtarea de grijă a lui Dumnezeu. În ziua intrării lui în cetate a rostit o rugăciune emoționantă, iar după trei zile o Omilie foarte importantă „Despre pacea între-olaltă”. În lucrarea să pastorală este cuprinsă și îndrumarea turmei sale către pocăință sinceră și participarea la dumnezeieștile Taine. Era făcător de pace și primea pe oricine avea vreo nevoie la orice oră, înfrunta ereziile cu autoritatea lui teologică, stigmatiza neîndurarea și nedreptatea socială, îi chema pe preoți la Sinaxe și le tâlcuia înaltele lor îndatoriri preoțești. Însă lucrul cel mai important poate a fost că a rămas întotdeauna isihast în mijlocul zgomotelor din lume, a încercărilor lui, a întemnițărilor și că păstra neîntreruptă negrăita lui unire cu Dumnezeu.

Era „Păstorul cel bun”, care se jertfea pentru mântuirea turmei sale, model pentru păstorii actuali ai Bisericii, iar poporul îl iubea foarte mult, simțea și se desfăta în dragostea lui părintească. Această dragoste nepărtinitoare a fost pricina că sfântul să lucreze minuni încă din viață. Harisma tămăduirilor se naște din dragostea aceluia care se jertfește pe el însuși ca să trăiască aproapele. În epoca noastră, mulți învață din amvonul Bisericii, și bine fac, dar poporul lui Dumnezeu vrea să vadă și să comunice cu părinții duhovnicești, cu adevărații păstori.

Palama a adormit în noiembrie 1359 (...). Însă Sfântul nu și-a părăsit turma să. Sfântul Filotei Kokkinos, în Cuvântul sau de laudă pentru Palama, aduna 15 minuni ale Sfântului care au avut loc cu puțin timp după adormirea sa. Astfel se arată universalitatea unui sfânt care îmbrățișează cu dragostea sa întreaga lume și se interesează de ea chiar și după moartea lui. Și acest lucru nu se întâmplă și astăzi cu sfinții noștri contemporani, Părintele Iacov, Părintele Porfirie, care aleargă, am zice, în toate marginile pământului ca să mângâie, să tămăduiască, să săvârșească minuni?

Am încercat să semnalăm în această concisă omilie a noastră următoarele puncte: Sfântul din vârsta să pruncească a avut o viață duhovnicească, a îmbrățișat cu dragoste monahismul și a trăit până la sfârșitul vieții lui ca monah cu un cuget autentic isihast și patristic, a fost un slujitor înflăcărat al Născătoarei de Dumnezeu, a devenit exemplu de păstor, a răbdat cu smerenie și credința în pronia lui Dumnezeu nedreptele bârfiri și judecăți, pe când învățătura lui a fost încorporată în învățătura Bisericii Ortodoxe ca o autentică și nerătăcitoare cale a cunoașterii lui Dumnezeu și a îndumnezeirii omului, cu toată polemica pe care a suportat-o și din partea anti-isihastilor și latino-cugetătorilor ulteriori.

În seara aceasta în care prăznuim pomenirea sa, în cadrul lucrărilor Congresului, dorim ca fiecare dintre noi să îl cinstească sincer pe luminatorul Ortodoxiei, pe dascălul și sprijinul Bisericii, pe propovăduitorul harului, pe podoaba monahilor, pe teologul apologet, pe Sfântul Grigorie Palama făcătorul de minuni, cu încercarea noastră de a-l imita. Clerul, avându-l ca exemplu de monah și de păstor, iar poporul urmându-i și împlinindu-i învățătura care are ca scop principal trăirea harului dumnezeiesc. Astfel se va adevăra cuvântul Sfântului Ioan Gură de Aur: „Cinstea Sfântului, imitarea Sfântului” („Cel mai bun mod de a-i cinsti pe sfinți este imitarea lor“)

(Tradus din grecește de Leontie monahul după „O Osios Grigorios”, ediția anuală a Sfintei Mănăstiri Grigoriu din Sfântul Munte Athos, perioada a doua, anul 2003, nr.28, pp. 5-18)

[1] Omilie la Privegherea din 5 noiembrie 1999 în cadrul Congresului dedicat Sfântului Grigorie Palama din Lemesos (Cipru).